

Vondst van een rups van *Proserpinus proserpina* (Lepidoptera: Sphingidae) in Oost-Vlaanderen

André Wandels

Abstract. Record of a caterpillar of *Proserpinus proserpina* (Lepidoptera: Sphingidae) in the province of West-Vlaanderen

On 12 August 2007, a full-grown caterpillar of *Proserpinus proserpina* (Pallas, 1772) was found at Etikhove, between Ronse and Leupegem (Province of Oost-Vlaanderen). This is the first record of this species in the region of the "Vlaamse Ardennen".

Résumé. Découverte d'une chenille de *Proserpinus proserpina* (Lepidoptera: Sphingidae) dans West-Vlaanderen

Le 12 août 2007, une chenille adulte de *Proserpinus proserpina* (Pallas, 1772) fut trouvée à Etikhove, entre Ronse et Leupegem (Oost-Vlaanderen). C'est la première fois que cette espèce est mentionnée des "Vlaamse Ardennen".

Key words: *Proserpinus proserpina* – Oost-Vlaanderen – Faunistics – First record.

Wandels, A.: Wannegemledestraat 33, B-9772 Wannegem-Lede. ritadeclercq@gmail.com.

Tijdens een wandeling op 12 augustus 2007 over de GR129, op het stuk in de Vlaamse Ardennen tussen Ronse tot Leupegem (Oost-Vlaanderen), kruiste een rups ons pad op een veldweg te Etikhove. Het flink uit de kluiten gewassen exemplaar, zo'n 6 à 7 cm lang, zat op de grond op een onbegroeid gedeelte van ongeveer 30 cm breed, dat duidelijk veel door fietsers gebruikt wordt.

De bovenkant van de rups was donkerbruin, de flanken licht met een schuin strepenpatroon. In dit patroon bevonden zich donkere partijen met daarin lichtere cirkelvormige vlekken ter hoogte van de ademhalingsopeningen. Veel vlinderrupsen zijn donker op de bovenzijde en licht aan de onderzijde. Dit levert een tegenschaduw op welke de eigen lichaamsschaduw van de rups vrijwel volledig uitschakelt. Hierdoor geeft het dier als het ware een "platte" indruk en gaat het volkomen in zijn omgeving op.

Op de rugzijde van de rups bevond zich achteraan een iets verhoogde donkere vlek met daarrond een lichte ring, maar de typische stekel van pijlstaarten ontbrak. Toen ze aangeraakt werd, ging de rups hevig kronkelen. Dit is heel typisch bij pijlstaartrupsen, als ze klaar zijn om te gaan verpoppen. Het vlekkenpatroon op de flanken heeft bij dit kronkelen een goed afschrikkingseffect. Ook bij mij, want ik was niet direct geneigd om het kronkelende beestje vast te pakken en na enige aarzeling heb ik de rups voorzichtig in de begroeiing gezet, veilig voor fietsbanden en mensenvoeten.

Na determinatie bleek het toch een pijlstaartrups en wel eentje van de Teunisbloempijlstaart, *Proserpinus proserpina* (Pallas, 1772). Bij de volgroeide rups, na de laatste vervelling is de hoorn zeer klein en meestal vervangen door een klein verhoogd cirkelvormig uitsteeksel.

Oorspronkelijk is dit een soort uit de Oriënt maar ze is via West-Azië tot in Midden-Europese gebieden met een warmer klimaat doorgedrongen. Lange tijd

is dit een zeer zeldzame soort geweest en ook nu nog wordt ze niet ieder jaar waargenomen. Op het Nederlandse Vlindernet (<http://www.vlindernet.nl>) staat vermeld dat de soort in Nederland slechts bekend is van enkele waarnemingen van vóór 1900. De laatste jaren echter breidt de vlinder zich uit naar noordelijker contreien en hij wordt sinds 1996 vooral gezien op diverse locaties in Nederlands Limburg. Het is dus ook niet verwonderlijk dat de meeste waarnemingen in het Vlaamse landsgedeelte plaatsvonden in de provincie Limburg, behoudens twee meldingen in de jaren 80 in de provincies Oost- en West-Vlaanderen. In de regio van de Vlaamse Ardennen is de vlinder bij mijn weten nog nooit waargenomen.

Fig. 1. Rups van *Proserpinus proserpina* (Pallas, 1772), Etikhove (Oost-Vlaanderen), 12.viii.2007 (Foto Jacques Dejans).

In ons klimaat vliegen de vlinders in één generatie, gewoonlijk van eind mei tot begin juni. Rupsen zijn vooral te vinden in de maanden juli en augustus. Ze vervellen een vijftal keer waarbij de kleur evolueert van matgroen naar donkerbruin met het typische streeppatroon op de flanken. Doordat bij iedere vervelling het kleurpatroon en ook de kleur verandert, wordt het zoekbeeld van mogelijke predatoren en parasieten gestoord zodat de kans dat de rups na verpopping uitgroeit tot een volwassen vlinder vergroot.

Vóór de vijfde vervellingsfase zijn de rupsen gedurende de dag op hun waardplanten te vinden zowel foeragerend als rustend. In rusthouding zitten ze in de lengterichting van een stengel met de kop netjes tussen de stengel en de bladaanzet. Volgroeide exemplaren verlaten gedurende de dag de waardplanten en verstoppen zich in de onmiddellijke omgeving. Ze worden altijd alleen aangetroffen, maar op de plaatsen waar ze voorkomen, kunnen verscheidene

exemplaren worden gevonden. Deze spreidingsstrategie leidt tot een maximale kans op overleving.

De pop overwintert in de strooisellaag maar sommige rupsen slagen erin om zich in te graven vooraleer te gaan verpoppen en soms worden de verpopte rupsen gevonden op een diepte van 2 à 5 cm.

De voedselplanten van de rupsen behoren tot de Teunisbloemfamilie (Onagraceae), het zijn Harig wilgenroosje (*Epilobium hirsutum*), Wilgenroosje (*Epilobium augustifolium*), Moerasbasterdwederik (*Epilobium palustre*), Bergbasterdwederik (*Epilobium montanum*), Teunisbloem spp. (*Oenothera* spp.) en Kattenstaart (*Lythrum salicaria*). De volwassen vlinders zetten bij voorkeur de eitjes af op planten in beek- en rivieralleen, aan oevers van plassen, in open plekken in vochtige bossen, bosranden en warme, open plaatsen maar ook op zandgronden en ruige terreinen zoals rivier- en spoordijken waar de voedselplanten voorkomen.

Volwassen vlinders zijn moeilijk te vinden. Ze zijn niet zo groot (spanwijdte 37–42 mm, lengte 18–21 mm), hebben overwegend groene of bruinachtig groene, donker gebandeerde, gekartelde voorvleugels en oranje achtervleugels met zwarte zomen. Ze lijken enigszins op de Lindenpijlstaart (*Mimas tilliae*). Overdag rusten ze bij voorkeur zeer laag in de vegetatie aan de basis van de plant. Ze vliegen ook wel overdag maar slechts gedurende een korte periode, gewoonlijk in de ochtend- en avondschemering en dit gedurende hooguit één tot anderhalve maand. Overdag worden de vlinders ook wel voedselzoekend aangetroffen, aangetrokken door sterk geurende bloemen zoals Jasmijn (*Jasminum*) die tot de Olijffamilie (Oleaceae) behoort en Slangenkruid (*Echium*) van de familie der Ruwbladigen (Boraginaceae). Bovendien komt de Teunisbloempijlstaart niet algemeen voor.

Ook de gespreide manier van eiafzetting en de goede camouflage van de rups, maken het allemaal niet eenvoudiger om de aanwezigheid van deze soort vast te stellen. De eitjes zijn klein (1,1 × 1,0 mm) groen en glanzend. Elk eitje wordt afzonderlijk afgezet aan de onderzijde van de bladeren van de voedselplant, dichtbij de bloemhoofdjes en meestal zijn er verscheidene per plant aan te treffen. De plaatsen waar de voedselplanten onder optimale voorwaarden voorkomen, verdienen toch eens extra aandacht gedurende de periode van half mei tot half september.

Voor het tot stand komen van dit artikel wil ik Willy De Prins danken.

Literatuur

- Carter, D. J. & Hargreaves, B. 1987. *Thieme's Rupsengids voor de Europese dag- en nachtvlinders*. — B.V.W.J. Thieme & Cie, Zutphen.
- Chinery, M. 1988. *Nieuwe insectengids*. — B.V. Uitgeversmaatschappij Tirion, Baarn.
- Novák, I. & Severa, F. 1981. *Thieme's Vlinderengids. De Europese dag- en nachtvlinders*. — B.V.W.J. Thieme & Cie, Zutphen.